

В-к “Словото”, бр.9 (436), 10 март, 2005, с.11.

ТРЪПЧИВАТА ГОРЧИВИНА НА ПРЕВОДА ОТ... ТРЕТИ ЕЗИК

Иво Панов

В края на 2004 г. на книжния пазар у нас се появи ново преводно заглавие - “Горчива сладост. Рубайяда. Омар Хаям¹”. Негов автор е Иван Жеглов, известен наш преводач, проявяващ траен интерес към творчеството на персийския класик. За четринадесет години Жеглов издава три сборника с поезията на Хайям², всеки от които е преработено и допълнено издание на предхождащите го. Втората преводна стихосбирка съдържа сто и пет четиристишия. В третата са поместени сто и две рубаи, една част от които са със символични корекции в сравнение с първите две издания. Общо преведените и в трите сборника четиристишия са около 110 на брой. Ограниченото им количество не дава представа за цялостния поетически облик на персийския учен, философ и мъдрец или доколкото я дава, тя е обидно обеднена. Да се усети тоналността, идейната и естетическа платформа на Хайямовата поезия, базирайки се върху преводите на Жеглов, не е лесно и поради факта, че сравнително бързо стигащи до мисълта стихове, се редуват с такива, чийто прочит вместо наслада от изящното одеяние на философската мъдрост, поражда въпроси и събужда остро чувство на неудовлетвореност. Още повече, че редом с

¹ Името на персийския класик е изписано така, както е дадено навсякъде в книгата.

² 1. Омар Хайям - Грешник, забравен от бога - Рубаи - Превод Иван Жеглов, Издателска фирма “Инфосервиз - Б”, София, 1991. 2. Омар Хаям - Горчива сладост - Рубаи - Превод Иван Жеглов. Второ преработено и допълнено издание. Печат: “Полиграфюг” ООД - Хасково, 1996. 3. Омар Хаям – Горчива сладост – Рубаяда – Превод Иван Жеглов. Трето преработено издание, Издателство “Бизнесдата” ООД, София, 2004.

добре звучащи на български строфи, се кипрят тромави, грапави, измъчващи слуха рубаи, в които българският език е затормозен и спънат. Имаш усещането, че за разлика от ефирно-струящия в спретнатите форми на жанра персийски език, той крета, окован от веригите на безпомощността.

Причината за този разнобой в българския текст излиза наяве веднага след сравнителния му прочит с представения персийски оригинал във второто издание /в третото персийските оригинали са отстранени!/. При Жеглов не се посочва задължителното - от какъв език се прави преводът. Наистина в своя предговор той споменава за триезичното ташкентско издание “Рубоийлар Умар Хайем” на Шоислом Шомухамедов от 1985г.

В добавък към това всяко преведено четиристишие е съпроводено с неговия персийски оригинал. А това е подвеждаща, и издайническа постъпка... От една страна, наличието на персийските четиристишия идва да подсказже, че преводът е осъществен непосредствено от тях, от друга, и най-непреднамерената съпоставка между двата текста открива такъв дисонанс, такова текстово и идейно разминаване между оригинал и превод, че е трудно да се намери оправдание дори за един свободен поетически превод. Най-вероятно И.Жеглов е сметнал, че може да разчита на руските преводи в цитираното издание, и ги е използвал абсолютно безкритично. И тази непростима лековерност се е отразила зле върху неговите собствени творения. Бих казал – изключително зле! Малко са четиристишията, в които не откриваме рязко отклоняване от персийския текст в един, два, че и в три стихотворни реда. Подобни рубаи за жалост преобладават и в трите стихосбирки на Жеглов и оставят закованото впечатление за превод от... трети език. Това мигом се установява, както споменах вече, от съпоставителния прочит на персийския текст с българските строфи. От този прочит става ясно още, че преводът, който Жеглов препревежда, е поетически, а не филологически. Чудесно! Но и това не би следвало да води до драстично разминаване с оригиналите. Да вземем например рубаи №68:

Докога все на подли души ти ще бъдеш слуга?
 И край сладкото, като муха да кръжиш, докога?
 Затова, че до днеска си само един подлизурко,
 низостта ти е по-непростима от таз на врага.

Мой филологически превод - рубаи №199³

Докога ще слугуваш на негодници и подлеци?
 Не се захласвай като муха пред всяка храна!
 На два дена яж хляб един, никому длъжник не бъди!
 Храни се със своята сърдечна кръв, тя е по-добра от залька
 чужд!

Срещат се и такива четиристишия, които имат общо с оригинала само в една или две свои думи. Подобни рубаи по правило представляват съвсем нови творения, лишени от хармоничната цялост на Хайямовите, от философската им дълбочина, от перфектните им форми, от мелодичността им. Преводачът често не долавя основната идея на автора, още по-често пропуска акцента, нюанса, подтекста или препратката, не успява да стигне до същността на четиристишието, изопачава го. В ред случаи се получава четиристишие със съвсем друга, и то доста вяла концепция, лишено от кристално яския и същевременно вгълбен философски Хайямов изказ. Трябва ли да се обяснява с много думи, че това ощетява българския превод? Убедителни примери в това отношение са рубаи: №4, №14, №15, №16, №17, №26, №31, №43, №45, №46, №51, №57, №59, №60, №74, №78, №82, №85, №86, №75, №99, №93... При четенето на този тип четиристишия озадачено подава нос питането: “Какво всъщност иска да ни каже Хайям?” Трудно е да се намери отговор на това питане.

³ Преведените от мен четиристишия и тяхната номерация са от: “Омар Хайям, том I, Рубайят. Филологически превод, бележки и коментар Иво Панов”, Второ преработено и допълнено издание, АИ “Проф. Марин Дринов”, Изд. “Рож”, София, 1999.

Има и четиристишия, които в общи линии предават точно думите на Хайям. Съвсем лекото отклонение от тях обаче, дори само на една единствена дума, препраща в съвсем друга посока авторовото послание.

Срещат се и четиристишия, които нямат нищо общо с успоредения с тях персийски оригинал. Рубаи №35, №36, №82, №85...

Картината добива още по-печални краски, когато се надникне в превода на четиристишията, които третираат въпроси от източния мистицизъм. Или пък, според използваната в тях лексика, могат да бъдат отнесени към него. Утешително е, че в сборниците на Жеглов са се оказали само две такива, но и те са достатъчно красноречиви. Да вземем рубаи №55:

На мъдреца, възнесен от страшната хорска мълва
като факел сияят добрите му умни слова.

Но под бремето тежко на туй мироздание,
даже той оскърбен и объркан навежда глава.

Мой филологически превод - рубаи №272

Онези, които са каймака на света,
и с крилата на разума достигат небесната висота,
в познанието им за Твойта същност са като Небето -
безпомощни, обърнати надолу с главата, объркани!

Като говоря за българското звучене на преведените от И.Жеглов стихове, ще посоча и болезнени за слуха редове от рода на: “а две нищо на твоя живот са предела”; “за греха ненадеен не чакам от бога сръдня”; “ала днес глупостта е на чест”; откровени трафарети от сорта на: “като факел сияят добрите му умни слова”; “да не властва над хората твоята пламенна реч”; “запомни ти завинаги нейните златни слова”; “да не удря приятели твоя тъй варварски меч” и пр. Натъкваме се и на крайно

неподходящи изрази и думи от рода на: *“хващай щастие”*; *“търси радост”*; *“жалка/тъжна пролетна нива”*; *“гнусни пороци”*; *“долна пияна жена”*; *“подлизурко”*, *“гадости”*, *“темерути”*, *“боклук”*..., които са на светлинни години от изискания Хайямов стих.

На места поетическото дръзновение на преводача направо добива крила. За да подсили навярно емоционалното въздействие на Хайямовия стих: *“Всемирът без виното, без саги е нищо”* Жеглов чувствено добавя в него и пасторалния образ на... *“козата”*: *“Тоя свят... без козите край мен, без жена и без вино е нищо”*...

В същото четиристишие *“иракската флейта”*, както е в оригинала, е превърната в най-обикновена *“персийска свирка”*. Изключително лирично, нали?! Че и двусмислено на всичко отгоре...

И понеже засегнахме лиричността, нека кажем и това, че нежните Хайямови определения за любимата като: *“мила”*, *“любима”*, *“лунолика”*, *“лалелика”*, *“жасминена”*, *“хубавица”*, *“фея”*, *“ангел”*, *“обична”*, при Жеглов изобщо отсъстват. Няма ги. Има само едно единствено огрубяващо, сиво и тривиално *“жена”*...

За Жеглов за жалост е останал непонятен и един от централните образи в поетическото творчество на Хайям – образът на *“саги”*. И затова навсякъде в своите преводи го е превъплътил или в *“кръчмарин”*, или във вездесъщото *“жена”*, или пък изобщо го е отстранил - за по-лесно...

Лоша услуга си е направил И.Жеглов и с превода на рубаи №52, чийто първи стих у него звучи така: *“Всички наши съдби е записал пророкът Калам”*. Като превежда литературното наследство на Средна и Централна Азия, а още повече като вмъква в него непознати термини, И.Жеглов би следвало да направи справка за признатите по тези земи пророци. Или поне да се осведоми за значението на непознатите нему думи, каквато в случая е *“калам”*. Тогава щеше да разбере, че пророк с името Калам просто не е съществувал. Имало е други: Заратуштра, Гаутама Буда, Мани, Мохамед... А *“калам”* е названието на оформена в рамките на исляма религиозна доктрина, чиято характерна черта е, че в нея

въпросите на догматичното богословие се тълкуват, като се използват главно формално-логически доводи. А че думата “галам” я има в персийския текст, има я. Но тя е със смисъла, който е познат и у нас – “калем” (“средство за писане”, “молив”, “перодръжка”...). Защото става дума за “галама (калема) на Съдбата”, за това, какво тя ни е предначертала...

Недопустимо преводаческо безхаберие откриваме и в преведените четиристишия /№46 и №55/, засягащи биографията на персийския мъдрец, която Жеглов с учудваща лекота интерпретира:

Дълго търсих охолство, пари и блага,
но мой спътник е крайната бедност сега.
Хлябът сух в сиромашката стая ми стига
и се чувствам, повярвайте, много богат!

* * *

И в тъга, и във радост минаваш, живот, без следа.
В нищета и позор отминаваш, живот, без следа.
Не бе щедър животът към мен, но е жалко,
че животът ми мил ще остане навек без следа.

За да обясня, че И.Жеглов леко се е поувлякъл, ще припомня, че още съвременниците на Хайям са го обсипвали с едни от най-високите почетни звания: Абу-л-Хасан Байхки го нарича “имам” (“мюсюлмански духовен водач”), ал-Кифти го именува “имам на Хорасан”. Много често към този висш духовен титул се прибавя и почетното “хадже” (“уважаем”; “мъдрец”; “учител”; “наставник”). Даряват го щедро и с други духовни звания: “Ходжат ол-хаг” (“Доказателство за истината”), “Гиас ад-дин” (“Помощ на вратата”). На Хайям не са му чужди и научните титли: “Цар на философите на Изтока и на Запада”, “Познавач на гръцката наука”, “Най-ученият мъж на века”, “Хаким” (“мъдрец”, “философ”; “мислител”; “лекар”)... Това по въпроса дали животът на Хайям е преминал в позор. А

относно нищетата, в която ученият насила е потопен от Жеглов, ще цитирам думите на ал-Бейхаки за последните дни от земния живот на поета: *“Баджанакът му (на Хайям - бел. моя) имам Мохаммад ал-Багдади веднъж ми разказа: “Един ден той си миеше зъбите със златната си четка и внимателно четеше метафизика от “Книга на Изцелението”*⁴. Толкоз...

При някои същностни моменти в персийското стихосложение преводът на Жеглов също има съществени пропуски. В приложените персийски стихове несъществуващата според И.Жеглов (по собствените му думи в предговора), рима **аааа** би могла да се види и с невъоръжено око, но от този, който я потърси, който знае, че тя съществува. И разбира се, от този, който борави с персийската графика и език. Защото от представените стотина рубаи почти една четвърт са с нея. И още нещо. При Жеглов дори римата **ааба** в доста случаи не е сполучливо осъществена, което естествено нарушава поетическата изразителност на отделните строфи, затвърждава впечатлението за честото лошо звучене на българския език. Като се има предвид и сравнително скромният обем на преведените рубаи, технически неиздържаните са многовато...

В своя предговор към третото издание И.Жеглов ни доверява: *“С помощта на местни хора сверих оригинала с двата превода (руски и узбекски /бел. моя!/) и установих, че във всички тях точно е спазена поетичната ритмична стъпка, позната ни като “ананес”.*” Ще оставим без коментар подробностите защо *“поетичната”*, а не *“поетическата”*, и защо *“ананес”*, а не *“ананест”*. Но не можем да отменим констатацията, че ако Жеглов бе превеждал маршовите песни на старогръцкия поет Тиртей (VII в.пр.н.е.), тази метрическа стъпка би била подходяща. Що се отнася до метричните размери на персийското четиристишие, за тях неведнъж е ставало дума в литературата ни. Затова смятам, че ще е полезно за всеки, който работи с персийска поезия, ако няма желание да се запознае с

⁴ Автор на книгата е Абу Али ибн Сина (Авицена)

техническите параметри на персийския стих, то поне да се въздържа от лековати импровизации.

И още нещо. На втора титулна страница на сборника на И.Жеглов от 1996г. и на трета титулна страница на сборника от 2004г. е указано, че те представляват преработени и допълнени издания. За никаква преработка обаче не може и дума да става, защото стиховете от първия сборник, с няколко изключения, намират място непроменени и във втория, и в третия – със същите пропуски, със същите отклонения и неточности, с непрецизираните си изрази, с недовършените рими... Е, добавени са пет нови четиристишия във втория сборник, в третия са извадени няколко, разменени са местата на повечето четиристишия, но като цяло пред нас е едно и също издание. С нови корици. А това е своеобразна заблуда за читателя, нали?

Ще завърша с цитата от Иван Радоев, изнесен на четвърта титулна страница в сборника на Жеглов от 1996г. и на втора в най-новата му преводаческа реализация. Той гласи буквално следното:

“Негово (на Иван Жеглов) дело са и забележително хубавите, точно и професионално направени преводи на безсмъртните четиристишия на Омар Хайям”.

Големият наш поет и драматург, когото лично аз високо ценя и обичам, е в правото си да харесва или не дадена художествена творба. Но когато иде реч за точността и за професионалното осъществяване на един превод, особено пък от рядък език, какъвто е персийският, би било добре да се чуе и думата на специалистите. Ще прозвучи нескромно, зная, но аз имам претенцията да се смятам за такъв специалист и ще обобщя споделеното дотук за работата на Иван Жеглов също така лаконично, но не дотам оптимистично. Просто вместо илюзорно предлаганата ни от Жеглов “Горчива сладост” ние се натъкваме на тръпчивата горчивина на неговия превод от... трети език.